

JAZU, a riječ je o rukopisu Ljudevita Jelačića u kojem daje pregled kroz povijest (rani srednji vijek do početka XIX st.) o povezanosti Gorskog kotara i Vinodola sa središnjom Hrvatskom, a istaknuta je upravno pravna organizacija i udio financijskog odjela u centralne blagajne s tog područja. Drugi objelodanjeni izvor je popis privilegija slobodnjaka Vinodola u rasponu od četiri stoljeća 1468—1829, koji se odnosi na neke obitelji u Grižanima, Bribiru, Selcima, Driveniku i Novom. Treći izvor iz Hofkammer Archiva u Beču daje podatke o naseljavanju 1778—1779. tada pustog Gorskog kotara, točnije Suhe Rečine, i osiguranju egzistencije doseljena pučanstva.

D. Klen, Glagoljske isprave crkveničkog samostana pavlina, 269—286. Nakon sumarnog pregleda i ispravaka historiografije o pavlinskim samostanima donosi s kratkim registima popis glagoljskih isprava samostana iz vremena 1519—1539 (21), latinicom i hrvatskim jezikom pisanih isprava (11) od 1656—1697. koje su zabilježene u katastru crkveničkog samostana iz 1716. i, potvrdivši da je fundaciona isprava samostana iz 1412. falsifikat, pomiče ustanovljenje samostana između 1381. i 1393. U prilogu objavljuje tri glagoljske isprave od 16. I 1521, X 1523. i 1539. Svi izvori nalaze se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu.

N. Klaić, Još jednom o Bašćanskoj ploči kao izvoru za vladanje kralja Zvonimira, 287—297, predlažući naoko sitnu izmjenu u čitanju zamjenjujući u petom retku u s i dobiva ličku županiju, a u šestom i sedmom dopunjuje tekst tako da dobiva poslanike Krčana i Vinodolaca. Titulu kralj a ne ban, što bi prema autorici trebalo očekivati, objašnjava kasnijim nastankom i ploče i osorskog Exulteta, tj. nakon Zvonimirove krunidbe u Solinu.

I. Krot, Sumarni inventar arhivskog fonda Kotarskog narodnog odbora Crikvenica (JU-26), 301—333, daje u uvodu inventaru pregled povijesnog razvitka tvoraca fonda od Kotarskog NOO Crikvenica 1943. do Narodnog odbora općine Crikvenica (1955) 1959. Slijedi opis stanja fonda pri preuzimanju i nakon sređivanja. U inventaru nisu navedene posebno količine građe, nego skupno 155 svezaka knjiga i 329 kutija spisa.

D. Klen, Arhiv Baršana i Raklja do njegove propasti 1893. godine, 335—368 daje u opširnom uvodu koji prethodi objavi inventara barbanskog arhiva, koji je 1861. sastavio J. Batel, te popisa sadržaja općinskog, župnog i kaptolskog arhiva u Baršanu — oba se čuvaju u Arhivu JAZU u rukopisnoj ostavštini J. Batela — pregled poznatih odredaba o arhivu, događaja vezanih uz arhiv, raznošenje građe, te konačnu propast u požaru. Tako je ovdje publicirani popis jedina mogućnost za njegovo sumarno upoznavanje.

U posljednjoj rubrici N. Bontempo i J. Leušteć donose saopćenja vezana uz djelatnost Društva arhivskih radnika Zajednice općina Rijeke i Pazina. Slijedi uobičajeni popis knjiga i časopisa koje je arhiv nabavio.

M. Svob

HISTORIJSKI PRILOZI U ČASOPISU »K A J« 1972—82.

Kada smo prije nešto više od deset godina skrenuli pažnju čitalaca na »časopis za kulturu i prosvjetu« koji je 1968 pokrenuo Stjepan Draganić pod imenom »Kaj« (usp. HZ XXIII—XXIV, 1970—71, 543—545), mogli smo konstatirati da je neumornom i požrtvovnom uredniku doskora uspjele taj mjesečnik podići na zavidnu visinu — dakako, u skladu sa svrhom koju mu je namijenio. Uspio je također da mu do 1978. osigura razmjerno čvrstu materijalnu podlogu i redovito izlaženje. Iako je časopis u našoj kajkavskoj sredini bio dobro primljen, ipak je

osjetljivi porast tiskarskih troškova, od kojih je znatan dio otpadao i na obilate ilustracije kojima je urednik posvećivao posebnu brigu, onemogućio daljnje redovito izlaženje. Od 1978. »Kaj« se nije više mogao pojavljivati svakog mjeseca, osim ponekog dvobroja, nego se morao zadovoljiti s pet svezaka godišnje. Još 1980. je Draganić upozorio na apsurdnu činjenicu u razvoju našega knjižarstva — da na čitavom kajkavskom području nema ni jedne knjižare (ima tek nekih papirnica), pa ni u Varaždinu (»Što se događa s ponudom knjige«, Kaj XII, br. 5, 39—42). Negativne posljedice ove činjenice osjeća i »Historijski zbornik« koji će zainteresirani čitalac uzalud tražiti čak u većini zagrebačkih knjižara.

Proširujući znatno tematiku svog časopisa Draganić je dostojno mjesto dao i historiji, pa je priložima iz prošlosti naših kajkavskih naselja i krajeva donekle nadoknadio jedan od većih nedostataka hrvatske historiografije — nepostojanje takva časopisa za regionalnu povijest kakva je, npr. slovenska »Kronika«.

Na tom području treba ponajprije istaći vrijednost članaka koji potječu od Josipa Adamčeka. Pošto je, u vezi s proslavom 400-te obljetnice Gupčeve seljačke bune, objavio mnogo »dokumentacije za film«, tj. izvornih tekstova u prijevodu, prešao je na povijest pojedinih vlastelinstava koristeći se pri tome uvelike neobjelodanjenom arhivskom građom. Tako je 1972 (br. 11) obradio prošlost »Trakošćanskog vlastelinstva«; 1973. »Vlastelinstva Greben« u Hrvatskom zagorju ispod Kalnika (4—5); 1975. »Povijest trgovišta i vlastelinstva Jastrebarsko« (8, 121—148; izašlo i kao posebno izdanje); 1977. prošlost crkvenog reda »Pavlina i njihovih posjeda« 9—10, 97—124); 1981. »Povijest vlastelinstva Božjakovina i okolice« (IV, 105—134); i, kao zadnju i najopširniju, raspravu »Povijest trgovišta i vlastelinstva Krapine u doba feudalizma« (1982, I, 3—63).

Osim ovih priloga, Adamček je počeo donositi i novu građu o seljačkim bunama XVII i XVIII st., pa je pod naslovom — koji zacijelo ne potječe od njega — »Teče kmetska krv« (1977, 1—2, 3—40, i posebno) objavio opširniji izvod iz zapišnikâ prijekog suda o kažnjavanju sudionika u velikoj buni od 1755. U predgovoru za 24 odabrana dokumenta, pretežno na hrvatskom jeziku originala, dao je također kraći prikaz bune (str. 3—17), koristeći se pri tome i do sada neupotrijebljenom građom.

Ljudevit Ivančan mogao se u svojoj raspravi o bunama krajišnika i kmetova 1755. iz 1902/03. poslužiti samo ostavštinom podbana I. Raucha, glavnog aktera u ugušivanju seljačke bune, jer mu građa iz Zemaljskog arhiva nije tada mogla biti pristupačna. Ona je, iako samo manjim dijelom, upotrijebljena tek prilikom rada na Historiji naroda Jugoslavije II, a iste godine je pisac ovih redaka unio u zbirku »Izvorâ za hrvatsku povijest« IV, koju je priredila Nada Klaić (1959, 50—56), četiri dokumenta na narodnom jeziku, važna za bolje poznavanje uloge krajiških vojnih vlasti (potpukovnika Mihaljevića) i plemića Stjepana Domjanića u toj buni.

Od 1962. do 1973. objavljeno je više priloga koje je ovoj buni i njezinim posljedicama posvetio Igor Karaman. On je 1973. u Arhivskom vjesniku XVI objavio i omanju zbirku »Priloga za povijest bune križevačkih seljaka 1755. god.« (87—107). Posljednji, sedmi, od njih sadržava poimenični popis kažnjenih sudionika bune (104—107), ali njime nisu obuhvaćene presude plemićkih prijekih sudova koje su oni donosili i provodili ponajviše na licu mjesta i u kojima se bijes hrvatskog plemstva protiv buntovnih seljaka izrazio često u jezivim oblicima.

Adamček datira u svom prikazu bune njezino izbijanje na dan 23. veljače 1755. u Dubovcu kod sela Raven. Iako se ovo datiranje, koje je već Karaman zastupao, osniva na službenom izvještaju banskog namjesnika od 31. ožujka, ne može se olako prijeći preko argumenata koje je pisac ovih redaka iznio u prilog tvrdnji da je buna započela 24. veljače uvečer u Ravnu. Tu je tvrdnju već 1961. potkrijepio

u svojoj ocjeni jedne Karamanove rasprave u HZ XIV, 1961, 282, ovim podacima: 1. konstatacijom samoga Raucha u njegovu prvom izvještaju banu od 26. veljače, dakle trećeg dana bune, koju idućeg dana 2. potvrđuje i zagrebački biskup Thauszy u svom pismu banu; 3. suvremenim opisom križevačkog župnika I. Josipovića koji u župnoj knjizi bilježi 24. veljače da »danas [...] u noći sv. Matije apostola oko devet sati izbije bijes seljaka započevši u Ravnu«, a gotovo istim riječima počinje svoje pričanje i 4. B. A. Krčelić u rukopisu Pridavka Vitezovićevoj kronici (1762) pod g. 1755. gdje izričito piše: »Na dan pako svetoga Matea apostola iliti na dan 24. februaruša podložnici muži na Ravnu (potertano u originalu!) u stran zvoniti počeli su i onda skup spravivši se na gospodske dvore vudrili su [...]« (usp. Kaj IV, 5, 1971, 54, faksimil). Prema tome, metež u Dubovcu, gdje su seljaci spalili kudjelju, imao je ograničeno, lokalno značenje, a prava je buna izbila tek idućeg dana kada je u Ravnu, u prisutnosti seljaka iz okolnih sela, pala odluka o podizanju bune, naviještenom kasno uvečer udaranjem u crkveno zvono.

U Adamčekovu prikazu svedena je, čini se, na pravu mjeru uloga Blaža Kađoića koji se, navodno, dao nazivati kraljem ili carem, ali nije pripadao među istaknutije vođe buntovnika, iako je bio kažnjen jednom od najsurovijih kazni, a kuća mu bila spaljena. Adamček je, najzad, ponovo s pravom upozorio na otprilje poznatu činjenicu da zemaljska vojska pod komandom podbana Raucha nije nailazila na otpor ustanika jer su se oni »već razišli svojim kućama i više nisu postojali njihovi naoružani odredi« (5). U razloge tako naglog splašnjavanja bune u kojoj su seljaci spalili tridesetak plemićkih kurija Adamček nije ovom prilikom ulazio, jer je težište u svom tekstu položio na »kažnjavanje« seljaka od strane plemićke vojske, u čemu su hrvatski staleži i redovi, pa i zagrebački biskup koji je zamjenjivao odsutnoga banskog namjesnika, dali Rauchu odriježene ruke.

Od pisca ovih redaka potječu dva historiografska teksta o seljačkoj buni 1573 (VI, 1974, 1—2, 13—29, i VII, 1975, 3—4, 10—21), danas pristupačnija u autorovoj knjizi »Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti« (1981); zatim dvije rasprave iz preporodnog doba — »Hrvatski preporodni pokret i grof Janko Drašković« (V, 1973), te »Turopoljsko plemstvo i ilirski pokret« (VII, 1972), preštampane u daljnjim knjigama autora »Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća« (1973), odnosno »Kroz pet stoljeća...« (1981); najzad, uvod i opsežan komentar za ponovo objavljeni tekst nedovršene »Autobiografije Ljudevita Gaja«, koji je nastao još 1850/51, ali je javnosti postao pristupačan tek nakon njegove smrti.

Od ostalih povjesničara zastupani su još većim brojem članaka Miroslava Despot (između ostaloga s više priloga o kalendarima), Drago Oštrić (s priložima iz povijesti radničkog pokreta), Lelja Dobronić (s člancima o starom Zagrebu), Ivan Očak, Mira Kolar-Dimitrijević, Branka Pribić i drugi. Za prvo desetljeće (1968—77) olakšavaju uvid u njegov sadržaj iz povijesti, u širem smislu, posebni bibliografski pregledi koje su pominjivo izradili Jasna Lay, Društveno povijesne teme do XIX stoljeća objavljene u časopisu »Kaj«, i D. Oštrić, Radnički i narodnooslobodilački pokret u deset godišta časopisa »Kaj«. Na žalost, za daljnja se godišta čitalac može poslužiti samo pregledom sadržaja za svaki pojedini broj, jer iznenađuje što časopis, za razliku od drugih, ne donosi već dosta dugo čak ni pregled sadržaja za cijelo godišće.

Pažnju historičara pobuđuju također različiti prilozi iz historije umjetnosti, među kojima se osobito ističu članci Anđele Horvat, Đurđice Cvitanović i Ladislava Šabana (s područja muzičke kulture). Posebno značenje imaju, dakako, za historičara brojni tekstovi Olge Šoat o hrvatskoj kajkavskoj književnosti.

Jaroslav Šidak

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Casopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.